

TEMPERAMENT

Xalbayeva Gulnoza Arshidinovna

KDPI Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim kafedrasi v/b dotsenti., PhD

Umrzoqova Munira Xayrulla qizi

Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

1-bosqich talabasi Tel: +998880012535

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20303679>

Annotatsiya: Shaxsning teperamenti, pedagogika va psixologiya sohalarida eng keng qo'llaniladigan tushunchalardan biridir. Shu sababli ushbu maqolada Shaxsning teperamenti va mohiyati, uning ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, shaxslarning sifatleri, emotsionalligining rang-barangligi va temperamentlari haqida fikr yuritiladi. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchilar bu temperamentlarni qay darajada bilishi ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Temperament, xarakter, sangvenik, xolerik, melanxolik, finigmatik, hissiy hayot, psixologiya, pedagogik faoliyat, empatiy, ta'lim jarayoni, pedagogik mahorat.

Anotation: Personality temperament is one of the most widely used concepts in the fields of pedagogy and psychology. Therefore, this article will cover the temperament and essence of the personality, its role and importance in the educational process. It will also consider the qualities of individuals, the diversity of their emotionality and temperaments. The extent to which teachers know these temperaments in the modern education system will also be analyzed.

Keywords: Temperament, character, sanguine, choleric, melancholic, phlegmatic, emotional life, psychology, pedagogical activity, empathy, educational process, pedagogical skills.

Аннотация: Темперамент личности — одна из наиболее широко используемых концепций в области педагогики и психологии. Поэтому в данной статье будет рассмотрен темперамент и сущность личности, его роль и значение в образовательном процессе. Также будут рассмотрены качества личности, разнообразие её эмоциональности и темпераментов. Будет проанализировано, насколько хорошо учителя знакомы с этими темпераментами в современной системе образования.

Ключевые слова: Темперамент, характер, сангвинический, холерический, меланхолический, флегматический, эмоциональная жизнь, психология, педагогическая деятельность, эмпатия, образовательный процесс, педагогические навыки.

Kirish:

Inson shaxsi murakkab va ko'p qirrali tuzilishga ega bo'lib, uning xulq-atvori, hissiyoti, tafakkuri hamda atrof-muhit bilan munosabati turli omillar ta'sirida shakllanadi. Har bir inson boshqalardan o'ziga xos fe'l-atvori, dunyoqarashi, qiziqishlari va ichki kechinmalari bilan farq qiladi. Shu bilan birga, odamlar orasida ayrim umumiy psixologik xususiyatlar ham mavjud bo'lib, ular shaxsning kundalik hayotdagi faoliyatida, muomala jarayonida va turli vaziyatlarga munosabatida yaqqol namoyon bo'ladi. Ana shunday muhim xususiyatlardan biri temperament hisoblanadi. Temperament insonning tug'ma psixologik xususiyatlarini ifodalab, uning hissiy ta'sirchanligi, harakat sur'ati, ruhiy barqarorligi, tashabbuskorligi va atrofda voqealarga munosabat bildirish uslubini belgilaydi. U shaxsning ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqarishda,

jamiyat bilan munosabat o‘rnatishda hamda turli faoliyat turlarida o‘z o‘rnini topishida katta ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism:

Temperament masalasi qadim zamonlardan buyon olimlar, faylasuflar va mutafakkirlar diqqat markazida bo‘lib kelgan. Insonlar o‘rtasidagi xulqiy farqlar sababini tushuntirishga bo‘lgan intilish natijasida temperament haqidagi dastlabki ilmiy qarashlar yuzaga kelgan. Bugungi kunda ham temperament psixologiya fanining muhim mavzularidan biri sanaladi, chunki u insonning shaxsiy rivojlanishi, kasbiy faoliyati, oilaviy munosabatlari va ijtimoiy hayotdagi muvaffaqiyatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Har bir insonning temperamentini bilish nafaqat uning xatti-harakatlarini tushunishga, balki unga to‘g‘ri yondashish, individual imkoniyatlarini rivojlantirish va salbiy jihatlarini boshqarishga yordam beradi. Shu sababli shaxsning temperamentini o‘rganish, uning turlari va namoyon bo‘lish xususiyatlarini tahlil qilish psixologik bilimlarning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shaxsning temperamentini inson psixikasining eng muhim va ajralmas xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Temperament shaxsning tug‘ma, biologik asosga ega bo‘lgan individual-psixologik xususiyatlari majmui bo‘lib, u insonning hissiy ta‘sirchanligi, harakat sur‘ati, tashqi ta‘sirlarga javob berish tezligi, muomala uslubi va faoliyat olib borish ritmida namoyon bo‘ladi. Temperament insonning nimani qilishini emas, balki ishni qanday usulda, qanday tezlikda va qanday ruhiy holatda bajarishini belgilaydi. Shu sababli temperament shaxsning xarakteri, qobiliyati va dunyoqarashidan farq qiladi. Xarakter hayot davomida shakllansa, temperament asosan tug‘ma bo‘lib, insonning nerv tizimi xususiyatlari bilan chambarchas bog‘liqdir.

Temperament inson hayotining barcha sohalarida namoyon bo‘ladi. Masalan, ayrim insonlar tezkor, serharakat va hissiyotlarini ochiq ifoda etuvchi bo‘lsa, boshqalari vazmin, sokin va bosiq bo‘lishi mumkin. Kimdir yangi muhitga tez moslashadi, kimdir esa bunga vaqt talab qiladi. Ana shu farqlar temperament orqali izohlanadi. Temperament insonning ish faoliyatiga, ta‘lim jarayoniga, boshqalar bilan munosabatiga va murakkab vaziyatlarda o‘zini tutishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Shu jihatdan uni bilish shaxsni chuqurroq anglash imkonini beradi. Psixologiya fanida temperamentning to‘rt asosiy turi ajratib ko‘rsatiladi: sangvinik, xolerik, flegmatik va melankolik. Har bir temperament turi o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, insonning kundalik xatti-harakatlarida turlicha namoyon bo‘ladi. Sangvinik temperamentga ega insonlar odatda quvnoq, ochiqko‘ngil, serg‘ayrat va faol bo‘ladilar. Ular odamlar bilan tez til topishadi, jamoada o‘zini erkin tutadi hamda turli vaziyatlarga moslashuvchan bo‘ladi. Sangvinik shaxslar ko‘pincha tashabbuskor, muloqotga kirishuvchan va optimistik kayfiyatga ega bo‘ladilar. Ular yangi ishlarni boshlashda faol qatnashadi, atrofda qilargalarga ijobiy kayfiyat ulashadi. Biroq ayrim hollarda sabrsizlik, ishni oxirigacha yetkazmaslik yoki bir faoliyatdan boshqasiga tez o‘tib ketish holatlari kuzatilishi mumkin. Xolerik temperament vakillari kuchli iroda, qat‘iyat va yuqori energiya bilan ajralib turadi. Ular tezkor qaror qabul qiladi, murakkab vaziyatlarda faol harakat qiladi va ko‘pincha yetakchilikka intiladi. Xolerik insonlar o‘z maqsadiga erishishda tirishqoq bo‘lib, qiyinchiliklardan cho‘chimaydi. Shu bilan birga, hissiyotlari kuchli bo‘lgani sababli tez jahli chiqishi, sabrsizlik ko‘rsatishi yoki keskin munosabat bildirish ehtimoli mavjud. Agar bunday inson o‘z hissiyotlarini boshqara olsa, u katta muvaffaqiyatlarga erishishi mumkin. Flegmatik temperamentli shaxslar esa vazminlik, xotirjamlik va barqarorlik bilan ajralib turadi. Ular shoshilmasdan, puxta o‘ylab ish yuritadi, har bir vazifaga mas‘uliyat bilan yondashadi. Flegmatik insonlar sabrli, ishonchli va bardoshli bo‘lib, uzoq muddat talab etiladigan ishlarda yuqori natija ko‘rsatadi. Ular hissiyotlarini oshkora namoyon qilmaydi, ko‘proq ichki barqarorlikni saqlashga intiladi. Kamchiligi sifatida

ayrim vaziyatlarda sustkashlik, tashabbusning kamligi yoki yangi sharoitga sekin moslashish holatlari uchrashi mumkin.

Melanxolik temperament vakillari juda sezgir, ta'sirchan va chuqur mulohazali bo'ladilar. Ular voqealarni teran his qiladi, mayda jihatlariga e'tibor beradi va ichki kechinmalari boy bo'ladi. Melanxolik insonlar ko'pincha mas'uliyatli, didli va ijodkor bo'lishadi. San'at, adabiyot va ilmiy faoliyatda bunday insonlarning salohiyati yuqori bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, ular tashqi tanqidni og'ir qabul qilishi, tez ranjishi yoki o'ziga nisbatan ishonchsizlik his qilishi mumkin. To'g'ri qo'llab-quvvatlash orqali ular o'z qobiliyatlarini samarali namoyon eta oladi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, hayotda sof holdagi temperament turi kam uchraydi. Ko'pchilik insonlarda ikki yoki undan ortiq temperament belgilarining uyg'unlashgan holati kuzatiladi. Masalan, insonda sangvinikning faolligi bilan flegmatikning vazminligi birgalikda namoyon bo'lishi mumkin. Yoki xolerikning qat'iyati bilan melanxolikning sezgirligi bir shaxsda mujassam bo'lishi ehtimoldan xoli emas. Shu sababli har bir shaxsning temperamentini individual tarzda baholash muhimdir. Temperament tarbiya va ijtimoiy muhit bilan ham o'zaro bog'liq holda namoyon bo'ladi. Garchi temperament tug'ma xususiyat bo'lsa-da, inson o'z ustida ishlash, ta'lim-tarbiya olish va tajriba orttirish orqali uning ayrim salbiy jihatlarini nazorat qila oladi. Masalan, tez jahli chiqadigan inson sabrni rivojlantirishi, sustkash inson esa faollikni oshirishi mumkin. Demak, temperament inson taqdirini to'liq belgilab bermaydi, balki uning tabiiy psixologik asosini ifodalaydi. Shaxsning temperamentini bilish pedagogika, psixologiya va mehnat faoliyatida katta ahamiyatga ega. O'qituvchi o'quvchilarning temperamentini bilsa, ularga mos yondashuv tanlaydi. Rahbar xodimlarning temperament xususiyatlarini inobatga olsa, jamoada samarali muhit yaratadi. Ota-onalar farzandining temperamentini tushunsa, uni to'g'ri tarbiyalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bois temperamentni o'rganish insonlar o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilashda muhim omillardan biridir.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, shaxsning temperamentini insonning tug'ma psixologik xususiyatlarini ifodalovchi muhim omil bo'lib, uning hissiy holati, harakat sur'ati, muomala uslubi va turli vaziyatlarga munosabatida namoyon bo'ladi. Temperament insonning kundalik hayoti, mehnat faoliyati, ta'lim jarayoni hamda jamiyatdagi o'rniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Har bir temperament turi o'ziga xos ijobiy va salbiy jihatlariga ega bo'lib, ularni to'g'ri anglash va boshqarish shaxs rivoji uchun katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, insonlarda ko'pincha bir nechta temperament xususiyatlari uyg'unlashgan holda uchraydi. Shu sababli har bir shaxsga individual yondashish zarur. Temperamentni bilish insonning o'zini anglashiga, kuchli tomonlarini rivojlantirishiga hamda kamchiliklarini bartaraf etishiga yordam beradi. Natijada inson o'z imkoniyatlaridan samarali foydalanib, hayotda muvaffaqiyatga erishishi mumkin. Demak, temperamentni o'rganish shaxs kamoloti va jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega.

References:

1. G'oziev E.. Umumiy psixologiya- 2002-yil. Toshkent.
2. Davletshin M.G.. Psixologiya - 2000-yil .Toshkent
3. Nemov R.S.. Psixologiya 1995- 2001-yillar (1-kitob).
4. Rubinshteyn S.L.. Osnovi obshchey psixologii.
5. Leontev A.N.. Psixika taraqqiyoti muammolari. 1946-yil.
6. Petrovskiy A.V.. Umumiy psixologiya. 1972-yil.
7. Pavlov I.P.. Oliy nerv faoliyati haqida. 1986-1992-yillar.
8. Vigotskiy L.S.. Psixologiya rivojlanishi bo'yicha. 1983-yil.